

“Monarquía moderada” i “llibertat de la pàtria”. Notes sobre el pensament polític de l'austriacisme castellà a l'exili

Agustí Alcoberro*

RESUMEN

El análisis de un texto publicado en el exilio de Milán, en 1716, permite algunas reflexiones sobre el pensamiento político del austracismo castellano, uno de los aspectos hasta ahora más desconocidos (y más maltratados) de la Guerra de Sucesión. Entre sus características cabe reseñar: la defensa de una monarquía moderada por las leyes, instituciones y estamentos (por oposición al poder tiránico encarnado en los Borbones); la competencia de los reinos, convocados en Cortes, en la proclamación del monarca, en caso de sucesión incierta; el diagnóstico de la entronización de Felipe V como el momento culminante de la decadencia española; y la justificación de la oposición a la nueva dinastía en nombre de la defensa de la libertad de la patria. Dichos principios, que se pueden rastrear ya en la publicística de la guerra, guardan una significativa relación con el discurso generado algunas décadas antes, en Francia, por la oposición a Richelieu y Mazarino, que algunos historiadores han calificado como una forma primera o primitiva del liberalismo político.

Palabras clave: Guerra de Sucesión de España, austracismo, pensamiento político moderno, *mazarinades*.

---

* Aquest estudi s'emmarca en els treballs del grup de recerca consolidat “Grup d'estudi de les institucions i de la societat a la Catalunya moderna” (2005SGR 00633) i en el projecte del Ministerio de Educación y Ciencia “Cataluña en la España moderna: memoria histórica y proyecto político” (HUM2005-01953/HIST).

ABSTRACT

The analysis of a political work published in exile in Milan by 1716 permits some observations on the political thought of Castilian Austracism, a little known (and misrepresented) aspect of the War of the Spanish Succession. Its main features were: the defence of monarchical rule as moderated by laws, institutions and estates (in contrast to the tyrannical power embodied by the Bourbons); the intervention of communities, convened in assemblies, in proclaiming the new king in cases of an uncertain succession; the view of Philip V's accession as the culminating moment of Spanish decline; and a justification of opposition to the new dynasty as a defense of the freedom of the fatherland. These principles, that can be seen in the editorial output during the war, bear a significant resemblance to the discourse generated in France, a few decades earlier, by the opposition to Richelieu and Mazarin, that some historians have qualified as a first or embryonic form of political liberalism.

Keywords: War of Spanish Succession, Austracism, modern political thought, *mazarinades*.

Así, lo que no pudieron las armas en tantos siglos,
pudo lograr el Gallo con el arte y con el oro, labrando con él la cadena
de su servidumbre al León para arrastrarle.

Cita del *Teatro de desdichas* (Milà, 1716)
a partir d'un adagi grec clàssic

En tota guerra civil –i la Guerra de Successió ho va ser– els bàndols no es conformen des d'un projecte polític comú. Ho fan perquè comparteixen un mateix enemic. Molt probablement, a diferència del seu homònim català, l'austriacisme castellà continua essent el gran desconegut d'aquella primera guerra civil peninsular. No ens referim només als seus efectius, als seus principals dirigents o a la dimensió real de la trama compromesa amb la conspiració austriacista en els anys 1700-1705 –que depassà de molt la imatge que n'ha estat tramesa per la historiografia posterior.¹ Ens estem referint també als aspectes polítics i ideo-

---

1. Vegeu, en aquest sentit: Ignacio M. VICENT LÓPEZ, "La cultura política castellana durante la Guerra de Sucesión: el discurso de la fidelidad", dins P. Fernández Albaladejo, ed.,

lògics d'un col·lectiu que s'oposà, sovint de manera molt precoç, a Felip V, i encara a la memòria –i a la política de memòria– que va poder generar aquest col·lectiu, en tant que vençut, després de la contesa. Resulta si més no inquietant constatar que gairebé totes les cròniques de caràcter general d'aquella guerra als regnes hispànics van ser escrites per súbdits de la Corona d'Aragó, austriacistes o borbònics. Com també que gairebé totes es van haver de publicar fora dels regnes de Felip V, o van restar inèdites durant més d'un segle.²

La nòmina resulta, en qualsevol cas, prou nombrosa, si bé probablement encara no definitiva. Al Regne d'Aragó s'escrigueren les *Memorias para la historia de las guerras civiles de España desde la muerte de don Carlos II [...] hasta 1708*, del filipista Agustín López de Mendoza, comte de Robres, obra que arribà a la impremta el 1882, i que recentment ha estat reeditada.³

Al regne de València cal assenyalar *De bello rustico valentino*, escrit pel pare trinitari botifler Josep Manuel Minyana. Aquesta obra tan sols veié la llum a la Haia el 1752, per iniciativa de l'il·lustrat Gregori Maians, de família austriacista, i amb el suport d'un dels exiliats valencians més il·lustres, el comte de Cervelló, Joan Basili de Castellví i Coloma.⁴

Los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII, Madrid, 2001, pp. 217-243, especialment p. 222. Vegeu també, en especial per al regne de Múrcia: Julio D. MUÑOZ RODRÍGUEZ, "La Castilla del Archiduque Carlos. Movilización social y discurso político en torno al austracismo castellano durante la Guerra de Sucesión", dins *L'aposta catalana a la Guerra de Successió, 1705-1707. Actes del congrés celebrat a Barcelona del 3 al 5 de novembre de 2005 al Museu d'Història de Catalunya*, Barcelona, 2007, pp. 305-317. Cal destacar la recent aportació de María Luz GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia en la Guerra de Sucesión Española. El Almirante de Castilla*, Valladolid, 2007.

2. Vegeu altres acostaments a aquest tema a: Giovanni STIFFONI, *Verità della storia e ragioni del potere nella Spagna del primo '700*, Milà, 1989; Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *Felipe V y los españoles. Una visión periférica del problema de España*, Barcelona, 2002, especialment pp. 150-161.

3. Agustín LÓPEZ DE MENDOZA, conde de ROBRES, *Memorias para la historia de las guerras civiles de España desde la muerte de Carlos II*, ed. José M. Iñurritegui, Madrid, 2006.

4. Josep Manuel MINYANA, *La Guerra de Sucesión en Valencia. De bello rustico valentino*, ed. F. Jordi Pérez i Durà i José M. Estellés i González, València, 1985; Antonio MESTRE, *Historia, fueros y actitudes políticas. Mayans y la historiografía del XVIII*, València, 2000 (2ª ed.); Gregori MAIANS I SISCAR, *Epistolario XXI. Mayans y los austracistas*, ed. Antonio MESTRE, València, 2006.

També hi destaca la *Historia civil de España, sucesos de la guerra y tratados de paz desde el año 1700 hasta el de 1735* del franciscà alacantí Nicolau de Jesús Belando, que va ser impresa a Madrid en els darrers anys del regnat de Felip V. L'obra va ser prohibida tot seguit, però, a causa de l'informe desfavorable que en féu el confessor del monarca, el jesuïta francès J. A. Fèvre.⁵

Al regne de Sardènia cal fer-se ressò dels *Comentarios de la Guerra de España e historia de su rey Felipe V el Animoso* de Vicente Bacallar i Sanna, marquès de San Felipe. L'obra va ser impresa a Gènova el 1725, i ben aviat va ser prohibida en terres de Felip V, malgrat el seu inequívoc borbònicisme.⁶ La primera edició espanyola de l'obra –concretament del seu segon volum– és de 1790.

Pel que fa al Principat, la nòmina d'autors i obres ressegueix els àmbits de la repressió i l'exili. Així, els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña, que van ser publicats a la Barcelona de Carles III d'Àustria, l'any 1709, el 1714 van ser requisats per les autoritats d'ocupació borbòniques, que en van arrencar els capítols posteriors a la mort de Carles II.⁷

Ja a l'exili vienès, Francesc de Castellví redactà les monumentals *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, que no aconseguí dur a la impremta malgrat l'ingent esforç de revisió editorial que hi dedicà fins a la seva mort (1757). El text, conservat al Haus-, Hof- und Staatsarchiv de Viena, va ser conegut un segle i mig després al Principat mitjançant la còpia manuscrita que en féu Salvador Sanpere i Miquel, i que constitueix la base de la seva obra *Fin de la nación catalana* (1905); el manuscrit de Castellví tot just ha estat editat en els darrers anys.⁸

---

5. MAIANS, *Epistolario XXI*, p. 30.

6. VICENTE BACALLAR Y SANNA, marquès de SAN FELIPE, *Comentarios de la Guerra de España e historia de su rey Felipe V, el Animoso*, ed. Carlos Seco Serrano, Madrid, 1957. Alguns estudis no han valorat suficientment la condició sarda de l'autor ni la percepció peculiar que se'n deriva quant al relat històric.

7. NARCÍS FELIU DE LA PENYA, *Anales de Catalunya*, Barcelona, 1709, 3 vols. (ed. facsimil, amb estudi introductori de Jaume Sobrequés i Callicó, Barcelona, 1999); JOSEP M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Barcelona, 2005, pp.321-322.

8. FRANCESC DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, ed. Josep M. Mundet i José M. Alsina, Madrid, 1997-2002, 4 vols; SALVADOR SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*; Barcelona, 1905 (ed. facsimil, amb estudi introductori de Joaquim Albareda, Barcelona, 2001).

Menys sort tingué encara el jurista Josep Plantí, autor de *De Cataloniae Principatu* i de *De morte Caroli Secundi Hispaniarum rex. De excidio Cathaloniae nec non destructione Barcinonis quasi secundam*. El manuscrit que conté aquestes i altres obres de Plantí, custodiat a la Biblioteca Nazionale Braidense de Milà, tot just va ser descrit per Mariarosa Scaramuzza Vidoni en un article publicat el 1995; actualment en preparam l'edició crítica.⁹

La nòmina de la historiografia de l'exili sobre la guerra i la postguerra es podria ampliar encara amb les *Adiciones y notas desde el año 1715*, del navarroaragonès Juan Amor de Soria, en què aquest alt funcionari de la Secretaria d'Estat i del Despatx Universal del Consell d'Espanya, de Viena, fa un balanç de l'actuació diplomàtica de l'Imperi en els vint anys que seguiren a la contesa.¹⁰

Davant aquesta significativa collita, la historiografia castellana coetània de la guerra tan sols pot presentar, molt probablement, les *Memorias para el establecimiento de la Casa de Borbón en España* i alguns altres textos històrics i polítics de l'*outsider* Melchor de Macanaz. L'obra, de contingut fortament autojustificatiu, va ser escrita els anys 1731-1732, quan l'autor es trobava a l'exili, i no ha estat editada fins avui. Com és sabut, Macanaz patí un llarg desterrament a França (1715-1748), i en retornar fou empresonat fins al 1760; morí aquell mateix any, poc després del seu alliberament.

La política d'amnèsia, o de desmemòria, que presidí el regnat de Felip V es completà també amb el maquillatge de fets i d'actituds polítiques, sovint instigat per iniciativa privada d'aquells que, en el nou context polític, tenien coses a ocultar. Ens consten, així, casos de manipulació

---

9. Mariarosa SCARAMUZZA VIDONI, "Nueva colonia española". Un manuscrito sobre una ciudad ideal proyectada para los exiliados de la guerra de Sucesión", *Quaderni di Letteratura Iberiche e Iberoamericane*, 24 (1995), pp. 37-74; Agustí ALCOBERRO, *L'exili austriacista (1713-1747)*, Barcelona, 2002, vol. I, pp. 210-218, vol. II, pp. 155-205; "Memòria, història i pensament polític a l'exili austriacista. La crònica de la guerra de Successió de Josep Plantí", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23 (2003), II, p. 325-344; Joaquim ALBAREDA, *El "cas dels catalans". La conducta dels aliats arran de la guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona, 2005, pp. 219-231 i 303-321.

10. ALBAREDA, *El "cas dels catalans"*, pp. 360-418; Juan AMOR DE SORIA: *Aragonesismo austracista (1734-1742)*, ed. Ernest Lluch. Saragossa, 2000.

de biografies personals i institucionals, amb l'objectiu de modificar-ne el passat austriacista. A tall d'exemple, la biografia oficial de Pedro Portocarrero, escrita en època de Carles III de Borbó en la seva condició d'ex-alumne del Colegio Viejo de San Bartolomé, en situa el decès l'any 1701. Tanmateix, com ha provat Carmen Sanz Ayán, el Patriarca de les Índies i autor del *Teatro monárquico de España*, imprès l'any 1700, reconegué Carles III d'Àustria com a rei el 1706, i va ser desterrat per Felip V a Avinyó, on morí el 21 de gener de 1708, gairebé set anys després, doncs, de la seu òbit oficial.¹¹

En aquestes circumstàncies, reconstruir el pensament polític de l'austriacisme castellà no és una tasca fàcil. Per això resulta de vital importància la recerca bibliogràfica, en especial en terres de l'emperador Carles VI, que permeti identificar els textos escrits per l'exili. Dins aquesta línia de recerca, vam localitzar a l'Österreichische Nationalbibliothek de Viena (l'antiga Biblioteca Imperial) un imprès que ens en pot revelar algunes claus. L'obra, escrita per un eclesiàstic castellà desterrat després de la caiguda de Barcelona de 1714, va ser publicada a Milà el 1716. El seu títol és *Theatro de desdichas, gemidos y lágrimas de España y de los verdaderos españoles que por concurrir a la libertad de su patria se declararon por el partido austríaco y an sido abandonados por los aliados*.¹² En una altra ocasió n'hem fet una descripció àmplia del contingut,

---

11. Pedro PORTOCARRERO Y GUZMÁN, *Teatro monárquico de España*, ed. Carmen Sanz Ayán, Madrid, 1998, p. xxxix. El cas de Pedro Portocarrero no resulta excepcional en la tendència al maquillatge biogràfic d'antics austriacistes castellans. Vegeu: Francisco Javier GUILLAMÓN; Julio D. MUÑOZ RODRÍGUEZ, "Los castellanos y la Guerra de Sucesión: disciplina social y orden político en la Corona de Castilla (1680-1714)", dins A. Álvarez-Ossorio Alvariño, cur., *Famiglie, nazioni e Monarchia. Il sistema europeo durante la Guerra di Successione spagnola*, *Cheiron*, 39-40 (2003), pp. 105-128, especialment p. 125.

12. *Theatro de Desdichas, Gemidos y Lágrimas de España y de los verdaderos españoles que por concurrir a la libertad de su patria se declararon por el partido austríaco y an sido abandonados por los aliados. Manifiéstase el ningún motivo que an tenido para dexar al emperador y rey Carlos y desamparar a los españoles, dexándolos expuestos al furor enemigo, quien ha executado con ellos horrorosas crueldades. Anímase a los afligidos españoles para que, puesta en Dios su confianza, esperen de la divina misericordia lograr el deseo de ver recuperada la España por el César y rey Carlos, para que su gloriosa posteridad se sienta en el solio español perpetuamente, y todos seamos restituidos a nuestra patria*. Peu d'impremta: Milà, Marcos Antonio Pandulpho Malatesta, 1716. Localització de l'imprès: K. K. Hofbibliothek. Österreichische Nationalbibliothek. Viena. 26.L.54.

que repassa el present i la història de la guerra, en clau internacional i interior.¹³

En aquest article, però, pretenem aportar algunes notes sobre el seu discurs polític. Ens centrarem, doncs, en el seu model de governació de la Monarquia Hispànica i en les crítiques que formula envers el govern de Felip V, en tant que govern "tirànic" i "estranger". Com veurem, aquest discurs havia de generar una determinada gestió de la memòria, que justifiqués alhora, pel que fa a la Corona de Castella, el caràcter patriòtic de l'oposició als Borbons i la seva composició social minoritària.

Un govern absolutista moderat

L'autor anònim del *Teatro de desdichas...* inicia el seu text amb una inequívoca defensa de la sobirania reial de dret diví:

Protesta el autor profesar rendidos obsequios a todos los príncipes y legítimos soberanos, pues reconoce son imágenes que representan en la tierra la divina magestad y soberanía.

Sobre aquest fonament, de clara inspiració gal·licana, l'autor estén "la indispensable obligació de el respeto y veneración debida" al monarca fins i tot a aquells vassalls injustament carregats "de agravios y de oprobios". S'oposa, doncs, al dret a la rebel·lió i al tiranicidi com a "acciones horrorosas", i situa com a argument favorable a l'austriacisme hispànic la inexistència d'atemptats contra Felip V, malgrat les "crueldades y tiranías" del regnat, i fins i tot malgrat la condició "no legítima" de la dominació borbònica.

La justificació del providencialisme extrem i l'oposició emfàtica al dret de rebel·lió, que corresponen a una coneguda figura retòrica jesuítica (la

---

13. Agustí ALCOBERRO, "Una visió de la Guerra de Successió des de l'exili: el *Teatro de desdichas* (Milà, 1716)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 18 (2007), en premsa. Vegeu també, pel que fa a la valoració dels aspectes internacionals de la guerra, "Catalunya davant l'escenari europeu a la Guerra de Successió", dins *L'aposta catalana*, pp. 35-46, especialment 40-41.

captatio benevolentia), s'han de llegir en clau conjunturalista. Al llarg del setge de 1713-1714, els defensors de Barcelona van ser titllats reiteradament de rebels des de prismes polítics i nacionals diversos. És per això que van haver de desenvolupar un discurs de legitimació de la defensa de Catalunya que enllacés alhora amb la idea de fidelitat a un monarca i a un entramat jurídicopolític.¹⁴ Aquest discurs va perviure a l'exili, en la mesura que els recels i les crítiques als defensors de Barcelona també ho van fer. Podem rastrejar-lo també en altres exiliats que escrigueren des de perspectives polítiques molt diferents.

Així, entre d'altres, el jurista català Josep Plantí s'exclama, en la seva crònica de la Guerra de Successió, des d'un plantejament polític obertament republicà:

No comprenc amb quin motiu alguns escriptors tracten els catalans amb paraules impròpies i difamatòries per aquesta defensa. No ho puc entendre si no és que estan moguts per la passió o corromputs pels diners, moguts pel desig de complaure o adular el seu rei.¹⁵

I, des d'aquesta perspectiva, Plantí afirma que l'objectiu primer de la seva obra és que

No es parli en el futur de difamacions i rebel·lions, sinó de glòria i d'honor, de la sang, de la llibertat i de la causa de la pàtria; i que d'aquesta manera amb el coneixement del que va passar hom es formi una opinió correcta i honesta dels catalans.

En tot cas, l'autor anònim del *Teatro de desdichas...* justifica la sobirania de dret diví sense recórrer a J. B. Bossuet, l'ideòleg de l'absolutisme fet a la mida de Lluís XIV. En aquest punt, l'autoritat esmentada, juntament amb alguns fragments de l'Antic Testament, és el jurista holandès Hug de Groot i el seu reconegut *De iure belli ac pacis*, que constituí una peça clau en la construcció del dret internacional modern. Com veurem, aquesta obra és citada sovint com a autoritat al *Teatro*.

La sobirania absoluta del monarca, i el seu origen diví, no s'havien de confondre en cap cas, però, amb un govern despòtic, o tirà. Ben a la in-

---

14. *Escrits polítics del segle XVIII. I. Despertador de Catalunya i altres textos*, ed. Joaquim Albareda, Barcelona, 1999; Rosa M. ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*, Lleida, 2001.

15. Emprem la traducció realitzada per Martí Duran (UOC).

versa, la legitimitat de la sobirania reial s'havia de construir sobre la base de la moderació. El bon govern monàrquic, doncs, havia de ser moderat des de diversos principis, i mitjançant el contrapès d'algunes institucions. Posats a dir, justament la diferència entre "govern absolut d'origen diví" i "govern despòtic, o tirà" era, segons l'autor del *Teatro*, allò que constituïa la línia de frontera entre el govern habsbúrguic i les pràctiques iniciades amb la nova dinastia borbònica, i en particular amb Felip V.

Però, quines havien de ser les pràctiques moderadores que garantissin un govern monàrquic legítim? ¿I a qui pertocava aplicar-les? La resposta a aquestes preguntes resulta especialment restrictiva en cas de successió incerta, com s'esdevingué a la Monarquia Hispànica a la mort de Carles II. Així, més enllà de qüestionar l'autoria real del testament de Carles II, l'autor impugna la seva legitimitat política i constitucional,

sin dar parte a los reynos ni juntar cortes, como se debía en negocio tan de la primera consideración y tan peculiar de toda la comunidad que compone la monarquía; pues el común consentimiento de los pueblos constituyó los reynos y reyes por la pública utilidad, sujetando al regente sus vidas, conservación y fortunas; y, en este caso, aviendo, como avía, interesado y competidor, como lo mostró la protesta de el ministro imperial, y después el suceso, con más razón pertenecía este negocio a los reynos, y no a los supuestos gobernadores; quando aún en la república de los brutos se observa en caso semejante la congregación de su especie para que declare él como consentimiento de todos para la sujeción.

La cessió del tron a Felip V, sense el consentiment dels pobles de la Monarquia reunits en corts, constituïa, doncs, un acte il·legítim. Es produí, a més, "con el dolo, prodición y fraude, rompiendo prophanos y sagrados vínculos de pazes, matrimonios, renunciias juradas y leies". És per aquest motiu que l'autor del *Teatro* nega amb vehemència les acusacions de "crimen contra la fidelidad" esgrimides contra els austriacistes pel govern borbònic:

quando por muerte de el legítimo rey sin sucesión se origina controversia entre los transversales, no ay delito contra la fidelidad en los que siguen uno u otro partido desde que se pudo declarar el ánimo libre de cada uno. De suerte que, aunque el uno esté en posesión, si ésta padeze algún defecto, por ser atentada pendiente la controversia, [...] no ay crimen contra la fidelidad en aquéllos que quando tuvieron libertad siguieron al partido contrario.¹⁶

---

16. VICENT, "La cultura política", pp. 234-237, assenyala en aquest punt una clara coincidència de criteris entre austriacistes i borbònics castellans.

Però el bon govern del monarca moderat, fins i tot essent legítim en termes dinàstics, estava sotmès també a d'altres condicions que el govern borbònic havia incomplert. La primera i més important era el respecte a les lleis dels regnes. Així, el govern de Felip V havia “mudado toda la forma de la monarquía, aviéndola desquizado y reducidola a una dura e intolerable servidumbre”. Fins i tot en els regnes que se li havien mantingut lleials, com la mateixa Castella, el Borbó “exercía un imperio tirano absoluto y despótico, regulado sólo por su arbitrio, sin atender a lo justo ni utilidad pública”. Aquesta afirmació és reiterada en d'altres ocasions. De fet, el govern de Felip V és associat al despotisme oriental, que l'autor personifica en els sultans otomans:

Pero lo que causa maior compasión es que, con los mesmos que se an sujetado a su dominación y que an seguido aquel partido y le an defendido, se ha usado las mesmas tiranías, pues toda la Monarquía generalmente ha sentido el cruel azote de ellas, exerciéndose el dominio absoluto, despótico y arbitrario, sin atender a leyes ni costumbres, proculcando toda la justicia, sentando por fundamento de el principado que es dueño de vidas, honrras y haciendas con dominio absoluto, como el Turco.

Un segon factor de moderació del bon govern de la monarquia el constituïen la noblesa i l'Església, en tant que estaments dirigits que havien d'exercir la funció d'intermediaris entre el monarca i el poble. Per això, l'autor del *Teatro* acusa Felip V d'haver anorreat l'alta noblesa castellana, en un diagnòstic que personalitza en alguns dels nobles repressaliats pel nou govern:

La nobleza, ultrajada, despreciada y abatida; la plebe, oprimida con tributos y contribuciones inauditas en España, sólo mejorada en la libertad de desvergonzarse con la primera nobleza, para quitar su esplendor, que ilustra los reynos, e introducir las tinieblas. Por eso quiso oprimir al Almirante [de Castella] y oprimió a[l] duque de] Medinaceli, que murió en el castillo de Pamplona, y [al marqués de] Leganés y otros en Francia y otras partes, para arruinar de el todo la libertad, arruinada la nobleza primera, y aun la segunda, y los ministros de maior justificación e integridad.

El procés d'escapçament de la classe dirigent hauria anat acompanyat de la promoció d'individus d'estrats inferiors, caracteritzats per la manca d'escrúpols:

Por eso ha levantado sujetos indignos y viles, ya por el dinero, ya por ser capaces de hacer qualesquier infamias, aviendo antes dado muestras de su atrevimiento, que éste era el mérito más principal para obtener las dignidades, reformando o apartando los ministros políticos o militares que, con honrra y punto, replicaban a sus decretos, porque siempre son sospechosos a los tiranos los justos y virtuosos.

També l'Església hauria viscut un procés paral·lel, que l'autor del *Teatro...* descriu en els termes següents:

La Iglesia, tributaria y vectigal en España. Su inmunidad atropellada aún en personas sagradas de sacerdotes, dignidades, prelados, religiosos, obispos, arzobispos y patriarcas, con quienes se han executado horrores sacrílegos. Las rentas eclesiásticas usurpadas y confiscadas, sirviendo lo que se ganó con la sangre de Jesuchristo para derramar la sangre de los christianos en la guerra. Y ha avido ministros que an querido fundar se pueden confiscar las rentas eclesiásticas que corren de los eclesiásticos desterrados por el príncipe secular. ¡O, siglo infeliz!

Però el bon govern moderat hauria de ser també prudent, i no hauria de confondre mai la justícia i la crueltat. Ben a la inversa, aquella virtut hauria de ser sempre companya de la misericòrdia:

tampoco se pueden oponer la justicia y la misericordia, pues son tan conformes entre sí que suelen producir un mismo efecto, como es el de afirmar el solio. Y que el que no se contiene en el medio prudente, en que consisten las virtudes morales, no exerce en los extremos ni la una ni la otra, pues da en el de cruel o en el de remiso, que es otra crueldad obliqua, y aún más perjudicial algunas vezes que la positiva. Pero, dexando esto para los filósophos morales, ¿quién puede dudar que, quando sin perjuicio de la justicia se puede usar de la benignidad y clemencia, es justicia usar de ella y es crueldad no ejercerla? Así lo aconsejan los políticos de mejor censura, y en realidad es la más principal máxima de los soberanos para conciliarse el amor de los sus súbditos y conseguir el mejor imperio de los corazones para perpetuarle en sus sucesores.

Les cites d'aquest passatge són diverses: altra vegada Hug de Groot, però també l'escola estoica clàssica (amb Tàcit i Sèneca, entre d'altres), i encara alguns autors de la "política espanyola" moderna, com Diego de Saavedra Fajardo i Juan Solórzano Pereira. El "príncepe prudente", afegeix, "jamás manda executar multitud de suplicios, porque le desacreditan como al médico los entierros".

Aquesta màxima general pren més força encara quan s'expressa en clau conjunturalista: "Y en especial, en el principio de un nuevo gobierno, y más si el príncipe es estrangero, no sólo es útil sino necesaria la clemencia". Ben contràriament, doncs, el govern tirànic de Felip V hauria estat responsable de "tantas muertes, suplicios, prisiones, destierros, confiscaciones de estados, maiorazgos y patrimonios, y tantas pérdidas de familias nobles, ilustres y poderosas". Enfront del mal govern del primer Borbó espanyol, el *Teatro...* elogia els exemples de Carles VI de França i de Joan II de Castella, ambdós avantpassats directes seus,

príncipes que, siéndolo legítimos, padecieron alteraciones y prodiciones y levantamientos contra sí, o contra su estado, y, saliendo vencedores, perdonaron generosamente, y otros con premios y favores (dispensados con prudente advertencia y recato) los convirtieron en amigos.

Però si el monarca esdevé un tirà, resta encara una darrera via terrenal i humana per restablir la justícia. Rebutjats de pla el dret a la rebel·lió i el tiranicidi, i abans de recórrer a la ineluctable venjança divina, quedava el recurs als prínceps estrangers. Aquests sí que disposaven del dret d'iniciar una guerra justa, d'acord amb la interpretació que l'autor del *Teatro* fa del text d'Hug de Groot:

porque es acción gloriosa y propia de los príncipes librar a los que se hallan oprimidos y perseguidos de una injusta y tirana dominación, sin más lei ni injusticia que el arbitrio de el regente, lo qual hace justa la guerra; y aún en términos de que el príncipe fuese legítimo, si abusa de la potestad con crueldad y tiranía. [...] Y en este caso no sólo concurría la tiranía en el ejercicio sino en el título, que son las dos especies de tiranías que distinguen los autores para diversos efectos.

Així, l'oposició al tirà no només legitimà la formació de la Gran Aliança de la Haia i l'inici de la guerra internacional. També justificà la mobilització dels vassalls hispànics en suport dels prínceps estrangers:

Y para el principal empeño conducía tomar también el nombre de la libertad de España, para que los españoles se esforzasen a sacudir el yugo confiados en el poder de la Grande Alianza.

El punt culminant de la decadència hispànica

Des de la perspectiva de l'autriacisme castellà, l'entronització d'un Borbó al tron hispànic assenyalava una autèntica fita històrica: era el punt culminant de la decadència de Castella i, per extensió, de tota la Monarquia Hispànica. Era, també, la derrota definitiva davant l'enemic secular, encarnat en França i en la seva dinastia reial. El fet resultava encara més xocant –i traumàtic– si es té en compte que el canvi dinàstic s'havia produït de manera pacífica, amb una total aquiescència per part del govern hispànic. Per això el *Teatro* contraposa reiteradament els “mals espanyols”, “venuts a l'or francès”, i els “bons espanyols”, que són qualificats també com a “los que han seguido el partido de la justicia y de la honrra”.

Així, l'entronització de Felip V havia estat una "maior ruina y calamidad que la que padeció España en la entrada de los sarracenos". I si bé la propaganda borbònica afirmava que aquell fet havia suposat "exaltar la nación española al *non plus ultra* de sus glorias, [...] amanecer a España nueva estrella, [...] rejuvenescer la monarquía, que de anciana se consumía", en realitat allò que provocà fou l'esclat d'una "civil guerra", "aiudando con esta división a la ruina y servidumbre de su patria, que de otra forma no pudiera ser vencida aunque todo el orbe se conjugase contra ella".

Per a l'autor del *Teatro* la primera conseqüència de tot plegat era prou evident: la potència hegemònica dels segles precedents havia esdevingut una mena de colònia sotmesa:

Pues, aviendo sido la princesa de las gentes, la señora de el mundo (en cuias quatro partes se estendía la monarquía), a quien obedecian dos orbes y pagaban tributo; oy jime y padeze el iugo de una tirana servidumbre, oy está oprimida de tributos, desierta, sola y despoblada, y los hijos que le an quedado en su seno jimen entre cadenas y prisiones de su servidumbre, entre opresiones y tiranías, sin hallar consuelo ni descanso, como ni la gran multitud que anda peregrina por el mundo entre las gentes, avergonzada de verse tributaria la que imponía tributos.

El mal esdevenia encara més dolorós si es tenia en compte que la corona hispànica havia recaigut en

sus mayores enemigos [...], abriendo la puerta de España a la progenie francesa, que avía cerrado el prudente y fiel zelo de los verdaderos españoles con los fuertes candados de pactos, pazes y juramentos.

Per aquesta via, el govern borbònic és qualificat de "dominación francesa", ja que

toda la magestad y soberanía española se ha transferido a la Francia, y en Versailles se deciden las consultas, se proveen los puestos y dignidades, se declara la paz o la guerra, y, en fin, de allí depende la vida o muerte de los españoles.

Per aquest mateix motiu, els seus partidaris castellans són anomenats "gallispanos, nombre horroroso y deshonrra de la nación española". Les conseqüències d'aquest fet haurien afectat tots els àmbits. L'exèrcit, amb una passat gloriós, havia esdevingut

indigna, por cierto, milicia, que ha peleado tan neciamente, y a costa de su sangre ha asegurado más las cadenas de su infame servidumbre y de su mesma patria.

El comerç, per la seva banda, es trobava “acabado para los españoles y en manos de los franceses; los caudales inmensos de hombres de negocios perdidos y consumidos”. Fins i tot el tribunal de la Inquisició havia estat mantingut únicament amb l'objectiu de “abusar de su jurisdicción en la causa política y profana”. Des d'aquesta perspectiva, la dominació francesa hauria suposat també una corrupció, o degeneració, del caràcter hispànic. Només així es podia comprendre, segons l'autor, l'abast de la crueltat de la repressió del govern borbònic:

¿Quién podía pensar que en España se avían de fraguar semejantes crueldades? No, no eran estos los corazones que avía en España, quando era España. ¡O, cómo desconocerían nuestros antiguos héroes españoles las costumbres de nuestro siglo! No, no se vio jamás en los españoles pechos esta dureza, que quanto más valientes para vencer los enemigos, tanto más piadosos y clementes eran para los rendidos, como generosos y magnánimos leones. No, no avía en España, quando salimos de nuestra patria, esta crueldad, inhumanidad y fiereza contra los rendidos e infelizes, propia de los más torpes y viles brutos, que se ensangrienta más su fiereza donde no hallan resistencia. Esto, y lo demás que abrá que notar en los anales de la nación española de este siglo, se ha imbuído de la conversación y trato con franceses.

En definitiva, amb el desenllaç de la Guerra de Successió, França havia assolit el seu objectiu històric: la “monarquia universal”. Ho havia fet aplicant la doctrina de Maquiavel, ja que les pràctiques franceses consistien, entre d'altres, a “corromper con el oro los ministros de otros príncipes”; utilitzar sense escrúpols “el perjurio, pues ya es mui antiguo en la Francia no tenerse por crimen, sino por propio idioma”; o, encara, exercir “la virtud de la liberalidad con la repartición de lo ageno”.

Però, en aquesta via, el govern francès havia comptat també amb “la omisión y desidia española”. Així, el ministeri espanyol es trobava “corrompido de el oro francés”, però també “desunido mediante la embidia y ambición de el mando”; alguns dels seus membres van ser “crédulos de sus promesas, y aún de capelos y tiaras”. I, al capdavall, la “prodición de quatro malos españoles” que “vendieron por el oro su patria” havia suposat la seva universal “servidumbre y tragedia”.

Una guerra patriòtica

L'objectiu de la guerra contra els Borbons era, doncs, com ja hem esmentat, assolir “la libertad de España”, i amb ella “la libertad de Europa”. Des d'aqueta perspectiva pren una dimensió especial l'actitud de l'Almirall de Castella, Juan Tomás Enríquez de Cabrera, que ja el 1702 optà per l'exili portuguès i per l'inici de les hostilitats contra Felip V.¹⁷ L'Almirall és qualificat d'“heroi”, un terme que l'autor del *Teatro* reserva només a Eugeni de Savoia i als dos germans emperadors, Josep I i Carles VI. També és comparat reiteradament amb Anníbal. L'Almirall hauria estat protagonista d'una acció

extraordinaria y gloriosa, abandonando quantos estados tenía por concurrir a la libertad de su patria, y valiéndose de el lazo que le avían armado sus enemigos, se pasó a Portugal con quatro millones de sus riquezas, a quien acompañó el conde de la Corzana, dexando burlados sus enemigos, y convirtiendo para su libertad lo que ellos avían fabricado para su ruina.

En definitiva, l'Almirall

dexó un glorioso exemplo a la posteridad de lo que se debe abandonar por la libertad de la patria, que es un como Dios en la tierra y nuestro primero y más grande padre. Pudiendo decirse de este héroe que si de su mortalidad no quedó para llenar una urna, quedó viva su fama para llenar todo el orbe, a pesar de quantos, no teniendo valor para imitar estas acciones, se las an querido obscurezer, embidiosos, para hacerlas más gloriosas.

En aquests dos passatges, la noció d'“heroi” aplicada a l'Almirall i la vindicació de la “llibertat de la pàtria” com a valor suprem, al qual cal sacrificar tots els béns i interessos materials, resulten d'una gran modernitat.

Tanmateix, el fil argumental del text ha de justificar alhora les expectatives àmplies de la causa austriacista a Castella i el seu fracàs final, si més no en termes quantitius. Per això, l'autor del *Teatro*, alhora que minimitza reiteradament el suport català a Carles III, com hem desenvolupat en una altra ocasió,¹⁸ ha de destacar els èxits de la seva causa

---

17. Sobre l'Almirall de Castella, vegeu GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia*.

18. ALCOBERRO, «Una visió de la Guerra de Successió».

en terres castellanés. Així, una gran part de la noblesa castellana hauria optat per l'Arxiduc, en especial en ocasió de les dues invasions aliades de Castella:

Y con esta confianza y el deseo de verse restituído el dominio austríaco, abandonaron algunos sus estados y grandezas, y muchos sus maiorazgos, patrimonios, puestos y dignidades, sus conveniencias y familias. Y se pasaban freqüentemente y con mayor exceso el año de seis y el de diez, en que fueron más oportunas las ocasiones; y este último año faltaron de Madrid 15.000 personas, como se averiguó después por las parroquias.

La proclamació de Carles com a rei de Castella, el 1706, es féu, segons l'autor del *Teatro*, "con grande alegría de infinitos que esperaban con ansia este día, y que el rey Carlos llegase a aquélla su corte, como zentro de la monarquía, para rendirle los corazones". Tot i que matisa tot seguit:

principalmente la nobleza, cuio afecto y amor era tanto más firme y generoso quanto era de corazones más nobles y desinteresados; aunque el vulgo, por la maior parte, como ignorante y engañado de las artes francesas, no mostró toda la aceptación que debía, por averse permitido muchas espías del otro partido para mantenerle a su favor con el temor y esperanza.

És més, la impossibilitat de consolidar un exèrcit professional castellà a favor de Carles hauria estat una conseqüència directa de l'enveja, o de la gelosia, dels aliats, i molt en especial dels anglesos:

Y si la Grande Alianza hubiera querido un ejército numeroso de españoles, le hubiera tenido, y con él hubiera conquistado brevemente a España; pues, como lo ha dicho la experiencia, no puede ser conquistada sino con sus mismas fuerzas, como dixo Aníbal de Italia y Lucio Floro de España. Pero como los generales de la Liga quisieron para sí solos la gloria de esta empresa, quitaron la ocasión de que viniesen a tropas los españoles, pues no hicieron estimación de los que vinieron; y las pocas tropas que de ellos se formaron, para conservarse la superioridad, procuraban deshacer con arte, poniéndolas donde era preciso se perdiesen y fuesen prisioneros de el enemigo, como en Cuenca, Cartagena y otras partes, sin querer socorrerlas.

L'autor lamenta, també, que Carles no hagués tingut una actitud prou generosa envers els castellans. Aquest fet, i la duresa de la repressió borbònica, hauria retret molts dels seus inicials seguidors. "Porque nadie quiere verter su sangre quando no ve esperanza de el honor y de el premio". També en aquest punt l'autor contraposa la suposada gasiveria de l'arxiduc i dels aliats amb els castellans i el tracte de favor donat a Catalunya, a la qual –en una molt probable al·lusió al Pacte de Gènova,

signat amb Anglaterra— se li havien ofert “tantas promesas y seguridades que huvieran persuadido a otros que tuviesen menos deseo de lo que se les pedía”.

D'altra banda, l'autor contraposa el tracte donat als presos austriacistes hispànics —considerats rebels pels seus carcellers, i exclosos, doncs, de les lleis de la guerra— al que rebien la resta de presos d'ambdós bàndols. També aquest hauria estat un factor clau a l'hora d'entendre la migradesa de suports austriacistes a Castella:

Y aunque el enemigo trataba con inhumanidad los prisioneros españoles, los generales de la Liga ni pidieron satisfacción ni se la tomaron en los prisioneros enemigos; pues al mismo tiempo que los nuestros gemían en zepos, prisiones y cadenas, y muchos morían de los malos tratamientos, cargados de grillos hasta espirar, sin averlos procurado socorrer como a los demás; los prisioneros enemigos se paseaban libres en nuestro territorio, con espada e insignias, permitiéndoles aún otras libertades indignas. Todo en gran perjuicio de el partido austríaco y de su autoridad y justicia, dando ocasión a que dixesen que nuestro partido era injusto, y lo creiesen no pocos.

Tanmateix, les dimensions de la repressió en terres castellanes permetrien mesurar la incidència real que va tenir la causa de Carles. Així, l'autor del *Teatro*, referint-se en tot moment a Castella, esmenta la xifra de 15.000 famílies desterrades o exiliades, “entre las quales ay algunos magnates y muchos títulos y cavalleros mui poderosos y ricos”. També avança la xifra de 50.000 famílies “que por averse declarado el año de seis y de diez tienen confiscadas sus casas”.¹⁹

Sobre el pensament polític de l'austriacisme castellà

El pensament polític de l'austriacisme castellà, quan no ha estat negligit, ha estat senzillament menystingut per la historiografia contemporània. M. Teresa Pérez Picazo, probablement una de les primeres autores que

---

19. Sobre la política de confiscacions a Castella, vegeu Virginia LEÓN i Juan A. SÁNCHEZ BELÉN, “Confiscación de bienes y represión borbónica en la Corona de Castilla a comienzos del siglo XVIII”, *Cuadernos de Historia Moderna*, 21/IV (1998), pp. 127-175. Pel que fa a la repressió, vegeu Juan Carlos SAAVEDRA ZAPATER: “Entre el castigo y el perdón. Felipe V y los austracistas de la Corona de Castilla, 1705-1716”, *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie IV, 13 (2000), pp. 469-503.

parà atenció al debat polític paral·lel a la formació dels dos bàndols, s'hi referí en els termes següents:

como en todos los aspectos que hemos comentado, no se encuentra una fundamentación jurídica, política o histórica de la idea austracista. Se limitan a defender la dinastía, cantar sus excelencias, exponer los beneficios que por ella ha recibido España y preocuparse por la suerte de la otra rama: la Imperial.²⁰

Influïda pel poderós mite del reformisme borbònic, de factura historiogràfica essencialment contemporània,²¹Pérez Picazo arriba contraposar una burgesia castellana progressista a una altra de catalanoaragonesa conservadora²²—per bé que és la primera a reconèixer la importància del discurs catalanòfob en la publicística castellana de consum popular.²³

D'altres autors han mantingut una línia similar, tot subratllant el contingut estrictament dinasticista i francòfob o, en tot cas, conjunturalista de l'austriacisme hispànic.²⁴ En altres ocasions, s'ha subratllat la vinculació del pensament austriacista castellà amb la tradició de la “teologia política cristiana”, o “política espanyola” —fins i tot per contrast amb l'austriacisme català, de trets més pròpiament republicans.²⁵ O, encara, s'ha subratllat que l'austriacisme i el filipisme castellans compartiren “un únic univers cultural” de matriu catòlica i antipolítica, o prepolítica —per oposició, aquí, al desig de reformes que desprenia l’esperit monàrquic” francès.²⁶En tot cas, l'obediència a Felip V, en tant que monarca regnant, ha estat interpretada també com una conseqüència del procés de “disciplinament” social entorn de la corona generalitzat a Castella en el segle

---

20. M. Teresa PÉREZ PICAZO, *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, Madrid, 1966, 2 vols., vol. I, p. 103.

21. Antoni SIMON I TARRÉS, “El moment d'Espanya. La Guerra de Successió i la imposició d'un model polític nacional d'estat. Una valoració historiogràfica”, *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 56 (2007), pp. 131-144.

22. PÉREZ PICAZO, *La publicística*, vol. I, p. 115.

23. *Ibidem*, vol. I, 166-168.

24. Jaume VICENS VIVES, “Pròleg” a Pere Voltès, *L'arxiduc Carles d'Àustria, rei dels catalans*, Barcelona, 1967, p. 5-12 (versió original castellana: 1953); GARCÍA CÁRCEL, *Felipe V y los españoles*, pp. 69-70.

25. José M. IÑURRITIGUI, “1707: la fidelidad y los derechos”, dins Fernández Albaladejo ed., *Los Borbones*, pp. 245-302.

26. VICENT, “La cultura política”.

XVII.²⁷

A parer nostre, una lectura atenta del *Teatro de desdichas* obliga a replantejar els termes del debat. Aquest exercici es pot abordar a un doble nivell. D'una banda, tot i que són força escassos els textos polítics de l'austriacisme castellà que s'han conservat fins als nostres dies, pot resultar interessant establir-hi lligams i línies de coherència i d'evolució. D'altra banda, convé plantejar, en termes comparatius, els elements de proximitat política que es poden rastrejar en altres monarquies europees; ja avancem que, en aquest punt, hem trobat sorprenents punt de contacte entre l'austriacisme castellà i el discurs antiabsolutista francès generat durant les etapes de Richelieu i Mazzarino.

La primera línia d'anàlisi permet aportar un gran nombre de similituds. Ja el *Manifiesto del Almirante*, de 1702,²⁸ apareix la noció de defensa de la pàtria com a mòbil central, juntament amb la fidelitat al rei, que ha de presidir l'actuació dels vassalls, i en especial de l'alta noblesa:

las primeras obligaciones de los hombres en lo humano son la fidelidad a su príncipe natural, amor y defensa de su patria, y que cuando se eleva la estatura de los personaxes tanto crecen en ellos estas dos primeras obligaciones.

També hi és present el diagnòstic que identifica l'entronització de Felip V amb el punt culminant de la decadència hispànica:

una Monarquía tan grande, compuesta de tantos reinos, hoy se viese reducida a provincia de Monarquía extranjera, y que a esto quisiesen obligarse todos, es imposible a toda razón de naturaleza de las gentes, que nadie creerá. ¿Habría español que imaginase ni por delirio semejante especie?

I, encara, hi apareix, de manera inequívoca, la noció d'una monarquia contractualista. L'incompliment del seu jurament per part de Felip V fóra una justificació més que suficient per a la revolta dels seus vassalls:

¿Habrà quien ignore que es un contrato mutuo el que se ejecuta en la solemnidad del acto de jurar los vasallos fidelidad a su príncipe, y el jurar el príncipe las leyes, privilegios y exenciones a sus vasallos defenderlos y conservarlos en justicia?

---

27. GUILLAMÓN i MUÑOZ RODRÍGUEZ, "Los castellanos y la Guerra de Sucesión", especialment pp. 116-123.

28. PÉREZ PICAZO, *La publicística*, vol. II, p. 201-220.

Aquestes mateixes línies d'argumentació reapareixen en altres textos. Així, a l'*Apologético de España contra Francia. Al desengaño de ignorantes y remedio de apasionados*, amb peu d'impremta de 1704, es destaca la invalidesa jurídicopolítica del testament de Carles II, tot al·legant "que el rey no tenía autoridad para nombrar sucesor por su estado y porque lo debía hacer en las Cortes".²⁹

Per la seva banda, el *Dictamen apologético sobre la carta pastoral del obispo de Murcia*, publicat a Salamanca el 1706,³⁰ durant la primera ofensiva aliada, identifica el regnat de Felip V amb una tirania política d'origen francès, que havia arrabassat els drets i llibertats castellans:

a tal opresión se halla España reducida por la ambición francesa, que el decir la verdad o el preguntarla igualmente se procesa con la mayor culpa. Esta quexa corre universal, pero escondida, porque también es grave abrir la boca. No es tiranía nueva, sino renovada. Gobernando Calígula la padeció Roma. Gobernando franceses la llora España.

En aquell mateix context, el *Teatro de culpa y pena en juicio particular de la Monarquía de España*,³¹ publicat a Madrid a començament de 1707, és un text de caràcter còmic i popular, que pretén contrarestar la influència de la propaganda borbònica. Així, l'obra és dedicada al totpoderós "excelentísimo señor monsieur don Francisco Ronquillo, corregidor, coronel, general, gavinete y más gavinete y presidente de Castilla". El seus autors confessen anomenar-se "monsieur don Fernando Matanza y monsieur don conde de Ybangrande", en una referència directa a la "grande matanza" que havia pronosticat la *Gazeta de Madrid* amb motiu de l'entrada dels aliats. El text destaca, en termes hiperbòlics, el terror dels francesos instal·lats a la capital i dels seus seguidors hispànics (que són qualificats de "butifleres"); els esforços d'altres per canviar de camisa ("al mismo tiempo se han de escuchar unos suspiros entripados, de los que sienten que les han de quitar los puestos, esforzándose a dezir alegres: *Yo sí que era austríaco*"); i, encara, la situació d'opressió en què es trobaven fins aleshores els partidaris de Carles:

---

29. Citat per Antonio Ramón PEÑA, "La disyuntiva catalana: entre el filipismo y el austracismo. El gobierno del conde de Palma en Cataluña", dins *L'aposta catalana*, pp. 327-348; la cita correspon a pp. 347-348.

30. PÉREZ PICAZO, *La publicística*, vol. II, p. 25-51.

31. Hem consultat l'exemplar conservat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (BUB), ms. B-45/4/13.

Dentro. Otra voz: Viva Carlos, viva Carlos,
no queden en las prisiones
los leales que padecen
crueldades de los traydores.

De fet, però, el text manifesta els apriorismes negatius amb què van ser rebudes les tropes aliades. Ho fa mitjançant diversos diàlegs còmics, com aquest que protagonitzen una abadessa i la monja llega Felipa de San Jorge:

Abadesa: La venida de estas tropas
nos causaron mil temores,
pero ahora viendo que están con tan buena orden,
que portugueses, ingleses
y olandeses tan conformes
se avienen con nuestra gente,
y que eran falsos horrores
lo que hablaban, les echamos
docientas mil bendiciones.
Felipa: Los dragones, padre mío,
también dizen que son hombres.

La Manifestación que hace un español en defensa del Manifiesto del serenísimo señor don Carlos III de Austria, de 1708, ahora que es fa ressò de nou del caràcter tirànic del govern borbònic, subratlla la incidència social de l'austriacisme castellà:³²

Y aún en nuestra Castilla donde se hallan los ánimos tan divididos, que será muy singular la familia que no tenga el crédito de tener un afecto a la Augustísima Casa.

La Carta del alcalde Ronquillo a su nieto don Francisco Ronquillo, publicada a Valladolid en ocasió de la segona ofensiva aliada, denuncia la repressió del govern borbònic contra els seus opositors, i en especial contra una part de l'Església castellana:³³

Tú por servir a Filipo de Borbón embiaste presos y desterrados a Francia al Patriarca de las Indias, donde murió, y a los obispos de Segovia y Barcelona. Tú has perseguido a innumerables religiosos de gran virtud y letras y a muchos sacerdotes, poblando de unos las cárceles reales y de otros los campos y monte. Tú persiste en

---

32. Citat per VICENT, "La cultura política", p. 222; i per MUÑOZ RODRÍGUEZ, "La Castilla del Archiduque", p. 305.

33. Citat per DAVID GONZÁLEZ CRUZ, *Guerra de religión entre príncipes católicos. El discurso del cambio dinástico en España y América*, Madrid, 2002, p. 145.

el castillo de Pamplona al padre fr. Francisco Sánchez, religioso mínimo, en tan rigurosa prisión que no la discurrió Diocleciano, y en ella murió mártir. Tú has faltado a la reverencia debida al Papa, arrojando de España a su nuncio apostólico, entregado a unos soldados que ignominiosamente le condujeron fuera de estos reynos, sin permitirle que se hospedasse en convento alguno de religiosos.

Per la seva banda, els *Gemidos de los religiosos y eclesiásticos perseguidos del poder tyrano*, publicats a Barcelona sense data,³⁴ subratlla el caràcter generalitzat de la repressió contra els eclesiàstics castellans:

Contra nosotros [“tus ministros en la Tierra”] se ha armado el poder, se ha levantado la calumnia, se ha ensangrentado la vengança, y los mundanos se glorian de vernos el desprecio de las gentes, la irrisión de las naciones. Unos estamos oprimidos en las cárceles, otros pereciendo en los destierros, mendigando por los pueblos, fatigados en los montes, buscando en los troncos algún descanso, sin más delito que dezir la verdad, sin más causa que afean los vicios.

Cal dir que aquest darrer text, d'altra banda, mostra un gran nombre de coincidències lèxiques i d'estil amb el *Teatro* milanès. Ambdues obres, doncs, haurien pogut sorgir d'una mateixa ploma, o, en tot cas, s'haurien produït des d'una clara proximitat moral i estètica.

L'austriacisme castellà i el “primer liberalisme polític” francès

Els textos de l'austriacisme castellà, des de l'inicial Manifest de l'Almirall fins al milanès *Teatro de desdichas*, assenyalen un discurs intel·lectual i polític que té força punts de contacte amb els textos de la noblesa francesa oposada a la tirania exercida durant el regnat de Lluís XIII i durant la minoria d'edat de Lluís XIV. Aquests són, en paraules de l'historiador Jean-Marie Constant, els “conjuradors”, i els “autors del primer liberalisme” francès.³⁵

No es tracta, ni molt menys, d'establir vincles de filiació directa entre un i altre corrent. Però sí que pot resultar útil verificar les similituds entre amb-

34. Hem consultat l'exemplar conservat a la BUB, ms. B-45/3/22.

35. Jean-Marie CONSTANT, *Les conjurateurs. Le premier libéralisme politique sous Richelieu*, París, 1987.

dues conjuntures polítiques i entre ambdós discursos d'oposició. Gairebé un segle abans que els austriacistes castellans, els opositors a la "tirania" de Richelieu van elaborar un discurs fonamentat en les "virtuts" estoiques. Entre elles destacaven la prudència, la templança, la clemència i el coratge, assimilat a l'heroisme. A parer seu, el bon govern s'havia d'associar a l'equilibri, l'harmonia i la saviesa dels reis. En tot cas, la monarquia francesa només podia caure en la tirania si perdia la seva mateixa essència, que s'havia caracteritzat històricament per la consulta a les assemblees dels estats o dels grans i pel respecte a les regles del dret i de la tradició –que constituïen els autèntics "frens" del despotisme.

La política "nova" de Richelieu hauria generat, doncs, una contestació tant o més moderna que, segons Jean-Marie Constant, caldria qualificar sense embuts de "liberal" :

En créant les structures d'un pouvoir fort que les historiens s'empressèrent de nommer "État moderne", le premier ministre de Louis XIII faisait naître également par réaction, et bien malgré lui, une opposition qui allait prendre aussi des allures "modernes".³⁶

Aquest discurs reapareix durant la revolta de la Fronda, sota el govern de Mazzarino,³⁷ amb un perfil que, molt recentment, Francesco Benigno ha qualificat de "forma primitiva di liberalismo politico".³⁸ Els textos de les *mazarinades*, com assenyala Benigno, contraposen els efectes perniciosos de la "monarquia absoluta" de nou encuny a les llibertats històriques de la "monarquia *temperé*"; la figura nova i submissa del *courtisan* a la lliure del *citoyen*; l'"estranjer" Mazzarino als "costums antics" francesos; la *monarchie royale* i la *monarchie seigneuriale* (o, el que és el mateix, el *princeps* i el *dominus*). En definitiva, doncs, la *puissance absolue* i els autèntics valors cristians i francesos.

---

36. *Ibidem*, p. 261.

37. Hubert CARRIER, ed., *La Fronde. Contestation démocratique et mysère paysanne. 52 mazarinades*. París, 1982; del mateix, *La presse de la Fronde, 1648-1653. Les mazarinades*, Ginebra, 1989-1991, 2 vols.; Christian JOUHAUD, *Mazarinades. La Fronde des mots*, París, 1985.

38. Francesco BENIGNO, «"L'estrange desordre". Critica del potere dispotico e legittimazione della rivolta nella Francia della Fronda», dins C. Nubola i A. Würgler, curs., *Operare la resistenza. Suppliche, gravaminae e rivolte in Europa (secoli XV-XIX)a - Praktiken des Widerstandes. Suppliken, Gravamina und Revolten in Europa (15.-19. Jahrhundert)*, Bologna / Berlín, pp. 177-197.

Com assenyala Benigno, la importància d'aquest precoç liberalisme ha estat menystinguda tant per la historiografia anglesa ("ossessionata dal suo eccezionalismo") com per la francesa ("tesa a svalutare ciò che occorre alla metà del secolo [XVII]"). En tot cas, ha estat condemnada per l'obsessió historiogràfica a considerar "modern" només allò que finalment triomfà –com s'esdevingué, de manera destacada, amb les revolucions angleses del XVII i amb la francesa de 1789.

Potser, ben mirat, alguna cosa similar s'esdevingué amb la causa de l'austriacisme castellà, definitivament enterrada, entre la repressió i l'exili, durant la llarga postguerra de Successió.